

В. М. Гриньова*д-р екон. наук***О. М. Колодізєв***д-р екон. наук**м. Харків*

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ У СВІТІ

Актуальність. Умови глобального ринкового середовища вимагають необхідності активізації інноваційної діяльності якнайбільш ефективного способу підвищення конкурентоспроможності країни. Логічним обґрунтуванням стратегічного напрямку розвитку, в якому ключова роль відводиться інноваціям, слугують безпрецедентні успіхи високорозвинених країн світу, що стали наслідком практичного впровадження інноваційних моделей.

Вітчизняна промисловість володіє вагомим інноваційним потенціалом, здатним забезпечити структурну трансформацію національної економіки і високий рівень науково-технологічного розвитку країни у цілому. Проте спостерігається значне відставання національної економіки від економіки розвинутих держав світу за рівнем технологічного розвитку та продуктивністю виробництва. Більшість підприємств залишаються технологічно відсталими, енергоємними, а також не проводять інноваційної діяльності. Збереження існуючої моделі розвитку реального сектору економіки України з орієнтацією на низькотехнологічні виробництва та експорт може призвести до зниження конкурентних позицій держави і подальшого нарощування технологічного відставання від розвинутих країн.

Метою статті є дослідження конкурентоспроможності України у порівнянні з розвинутими країнами світу та впливу на неї інноваційної спроможності.

Аналіз останніх публікацій. Питання інноваційного розвитку національної економіки та стимулювання інноваційної діяльності ґрунтовно досліджено в працях багатьох вчених, таких як В. Гриньова [2], В. Геєць [9], О. Єпіфанова [3], О. Собкевич [8], В. Тищенко [10] та ін.

Виклад основного матеріалу. Реалізація в Україні у 2005–2012 рр. заходів державної політики, орієнтованих на підтримку інноваційних процесів, стала головним рушієм відновлення інноваційної діяльності промислових підприємств. Важливе значення для здійснення інноваційної діяльності у країні має рівень розвитку інноваційного середовища, який можна виміряти за допомогою індексів, що характеризують стан того чи іншого аспекту економіки та суспільства. Для цього виникає потреба у чіткому визначенні основних факторів, які впливають на інноваційний розвиток України, що можна зробити на базі міжнародних спостережень та досліджень інноваційної спроможності та технологічної готовності країн світу. Україна представлена у декількох доповідях та індексах, які оцінюють технологічну та інноваційну конкурентоспроможність країн. Серед них:

- глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI) Всесвітнього економічного форуму;
- індекс економіки знань Інституту Світового банку;
- глобальний індекс інновацій Корнелльського університету, бізнес-школи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO.

Глобальний індекс конкурентоспроможності ВЕФ є інтегральним показником, який складається з 117 субіндексів. У 2012 р. за глобальним індексом конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму Україна посіла 73 місце серед 144 країн. Так, заданими GCI протягом 2007–2012 рр. Україна поступалась не тільки розвиненим країнам світу, але і деяким країнам СНД та постсоціалістичним країнам (табл. 1).

*Таблиця 1***Рейтинги конкурентоспроможності країн світу (2007–2012 рр.) [5]**

Країна	2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	I	M	I	M	I	M	I	M	I	M	I	M
Фінляндія	5,49	6	5,5	6	5,43	6	5,37	7	5,47	4	5,55	3
США	5,67	1	5,74	1	5,59	2	5,43	4	5,43	5	5,47	7
Швеція	5,54	4	5,53	4	5,51	4	5,56	2	5,61	3	5,53	4
Данія	5,55	3	5,58	3	5,46	5	5,32	9	5,4	8	5,29	12
Японія	5,43	8	5,38	9	5,37	8	5,37	6	5,40	9	5,40	10
Німеччина	5,51	5	5,46	7	5,37	7	5,39	5	5,41	6	5,48	6
Великобританія	5,41	9	5,30	12	5,19	13	5,25	12	5,39	10	5,45	8
Франція	5,18	18	5,22	16	5,13	16	5,13	15	5,14	18	5,11	21
Польща	4,28	51	4,28	53	4,33	46	4,51	39	4,46	41	4,46	41
Росія	4,19	58	4,31	51	4,15	63	4,24	63	4,21	66	4,20	67
Україна	3,98	73	4,09	72	3,95	82	3,90	89	4,00	82	4,14	73

Глобальний індекс конкурентоспроможності включає групу показників інноваційної діяльності. За даними звіту ВЕФ, Україна у 2012 р. посідала 71 місце серед 144 країн світу за субіндексом «Інновації», при цьому останніми роками спостерігається динаміка погіршення складових субіндексу (табл. 2). Так, протягом 2008–2012 рр. в Україні знизився рівень здатності здійснювати інноваційну діяльність, погіршилась якість науково-дослідних закладів, скоротились витрати компанії на здійснення НДДКР та обсяги закупівель державою високотехнологічних товарів. Також відзначається низький рівень співпраці у дослідній діяльності між закладами освіти та промисловістю, кількості зареєстрованих патентів на винахід, забезпеченості вченими та інженерами.

Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index) Корнелльського університету, бізнес-школи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO дозволяє оцінити здатність країн світу створювати сприятливе середовище для інновацій, а також результат від інноваційної діяльності. Індекс складається з 84 субіндексів, згрупованих за наступними напрямками: інституції; людський капітал та дослідження; інфраструктура; розвиненість ринку; розвиненість бізнесу; розвиток технологій та економіки знань; розвиток творчої діяльності.

У 2013 р. Україна за Глобальним індексом інновацій посіла 71 місце серед 142 країн світу, що на 8 позицій менше порівняно з 2012 р. і на 11 — порівняно з 2011 р. (табл. 3).

Складові субіндексу інновацій індексу конкурентоспроможності України [5]

Складові ГІК	2008		2009		2010		2011		2012	
	рейтинг з 134 країн	бал (1–7)	рейтинг з 133 країн	бал (1–7)	рейтинг з 134 країн	бал (1–7)	рейтинг з 134 країн	бал (1–7)	рейтинг з 134 країн	бал (1–7)
Інновації	52	3,4	62	3,21	63	3,11	74	3,1	79	3,4
Інноваційна спроможність	31	3,8	32	3,7	37	3,5	42	3,4	58	3,3
Якість науково-дослідних інститутів	48	4,2	56	3,9	68	3,6	72	3,6	64	3,7
Видатки компаній на дослідження і розвиток (ДіР)	52	3,3	68	3,0	69	3,0	75	3,0	104	2,7
Взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері ДіР	49	3,6	64	3,5	72	3,5	70	3,6	69	3,6
Державні закупівлі новітніх технологій і продукції	54	3,7	85	3,3	112	3,1	112	3,1	97	3,2
Наявність вчених та інженерів	54	4,4	50	4,4	53	4,3	51	4,0	25	4,8
Кількість патентів, отриманих у США (на 1 млн. населення)	65	0,3	64	0,5	64	0,4	71	0,3	51	2,1

Таблиця 3

Динаміка глобального індексу інновацій окремих країн світу [11]

Країна	2011		2012		2013	
	Місце	Бал (0–100)	Місце	Бал (0–100)	Місце	Бал (0–100)
Німеччина	12	54,89	15	56,2	15	55,8
США	7	56,57	10	57,7	5	60,3
Велика Британія	10	55,96	5	61,2	3	61,3
Японія	20	50,32	25	51,7	22	52,2
Франція	22	49,25	24	51,8	20	52,8
Польща	43	38,02	44	40,4	49	40,1
Казахстан	84	30,32	83	31,9	84	32,7
РФ	56	35,85	51	37,9	62	37,2
Україна	60	35,01	63	36,1	71	35,8

Аналіз субіндексів Глобального індексу інновацій свідчить, що основними вадами, які заважають інноваційному розвитку України, є недостатня ефективність державного управління (124 місце у світі) і регуляторного контролю (113), низька якість верховенства права (117), несприятливе бізнес-середовище (127), ускладнений режим сплати податків та банкрутства підприємств (125 та 135 відповідно), недостатня енергоефективність та екологічність виробництва (119 та 97 відповідно), низькі темпи формування капіталів (108), недостатній рівень конкуренції на внутрішньому ринку (101 та 82 відповідно), низький рівень розвитку кластерів (110) та ін.

За оцінками експертів, які здійснювали розглянуті дослідження, інноваційна діяльність в Україні потребує міжгалузевих технологічного обміну, зміцнення зв'язків компаній з університетами та науково-дослідними інститутами, розвитку міжнародної науково-технічної кооперації, венчурного інвестування в нові прогресивні розробки, створення інноваційної інфраструктури, широкого застосування інформаційних технологій тощо.

Проте, відсутність цілісної системи управління інноваційними процесами в країні та репресивна по відношенню до інновацій державна політика, розпочата у 2005 р., призвели до таких негативних наслідків:

— Частина реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції скоротилась у

2012 р. до 3,3 % (найнижчий показник за останні 10 років), що пов'язано із зниженням споживчого попиту як населення, так і попиту на продукцію промислового призначення, зумовленого фінансово-економічною кризою;

— Зменшення кількості інноваційно-активних підприємств (на 0,6 % до загальної кількості промислових підприємств у порівнянні з 2000 роком). За цим показником наша держава суттєво відстає від європейських країн, де частка підприємств, що впроваджують інновації складає від 30 % (Хорватія, Чехія) до 65 % (США, Німеччина, Японія). В Україні інноваційна активність промислових підприємств знаходиться на рівні, який не досягає навіть мінімального значення серед європейських країн, а якщо порівнювати з країнами-лідерами інноваційного розвитку, то розрив становить близько 5 разів. Досить показово, що зниження показників розвитку інноваційної діяльності відбувається на фоні зростання ВВП та фінансових показників господарювання. Іншими словами, інноваційна активність українських підприємств, не зважаючи на економічне зростання має тенденцію до падіння;

— Інтенсивність інноваційних вкладень (частка витрат на інновації у загальному обсязі реалізованої продукції) становила в середньому по Україні у 2012 р. 0,92 %. Найбільшого значення цей показник досяг у 2007 р. — 1,5 %, але й це значення є значно нижчим за середньоєвропейське (близько 2,3 %);

— Ключовою проблемою є неефективна структура інноваційних витрат — більш як 60 % інноваційних коштів спрямовується на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Про несприйняття вітчизняним бізнесом новітніх досягнень науки і техніки свідчить рівень витрат на придбання нових технологій — найнижчий з напрямів витрат. Водночас підприємства провідних європейських країн значно більше орієнтовані на підвищення рівня новизни інновацій, інвестуючи значні фінансові ресурси у науково-технічні розробки. Так, частка витрат на НДДКР у Швеції становить 63,2 %, Нідерландах — 62,5 %, Люксембурзі — 53,8 %, Бельгії — 42 %, Туреччині — 28,9 %, Польщі — 8,3 %, Румунії — 13,4 %, Чехії — 23,2 %, Росії — 15 % від загального обсягу витрат на інновації. Витрати на дослідження і розробки перевищують вкладення в обладнання в Бельгії, Ісландії, Люксембурзі у 1,5–2 рази. У країнах Східної Європи інвестування більш орієнтовано на оновлення основних

засобів. Співвідношення витрат на наукові дослідження та придбання обладнання становить у Болгарії 1:19, Естонії — 1:8, Польщі та Словаччині — 1:7, Росії — 1:6 [10].

— Наслідком того, що в Україні формувалася і закріплювалася модель економіки, що побудована переважно на низькотехнологічних галузях і укладах, стало поглиблення у промисловому комплексі тенденції домінування виробництва з низькою наукоємністю. Слід зазначити, що реалізація державних програм у сфері інноваційної діяльності у промисловості унеможливується через відсутність державного фінансування та ефективних механізмів залучення коштів приватних інвесторів.

— Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності у 2012 р. становив 11480,6 млн. грн. або 0,81 % ВВП проти 14333,9 млн. грн. (1,1 % ВВП) у 2011 р., з яких із державного бюджету було виділено 224,3 млн. грн., що на 75,1 млн. грн. більше порівняно з 2011 р. (рис. 1) [1].

Загальна сума видатків на інновації у 2012 р. зменшилася на 2853,3 млн. грн. порівняно з 2011 р. У 2012 р. підприємства на інновації витратили 70,1 % коштів на придбання машин, обладнання і програмного забезпечення, лише 10,4 % — на проведення науково-дослідних робіт (табл. 4). Щодо фінансового забезпечення інноваційної діяльності за технологічними секторами, то у високотехнологічний сектор у 2012 р. спрямовано найменшу частку загального обсягу інноваційних витрат — 11,5 % (7 % — у 2011 р.). Основним джерелом фінансування інновацій у промисловості є власні кошти підприємств, частка яких становила у загальному обсязі у 2012 р. 63,9 % (табл. 5).

Їх переважає серед інших джерел фінансування інноваційної діяльності зумовлене недостатньо чітким та складним процесом залучення фінансових ресурсів (через несприятливий інвестиційний клімат, нерозвиненість венчурного фінансування інноваційної діяльності тощо). Незначними є частки фінансування інноваційної діяльності з державного та місцевих бюджетів — 2,1 %, коштами вітчизняних інвесторів — 1,3 %, іноземних інвесторів — 8,7 %. Залучення кредитних ресурсів у 2012 р. становило 21 % до загального обсягу, що є негативною тенденцією у порівнянні із 2011 роком.

Моніторинг реалізації встановлених Законом України від 08.09.2011 № 3715 стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності здійснено на основі даних головних розпорядників про провадження ними інноваційної діяльності та здійснення трансферу технологій за рахунок коштів державного бюджету.

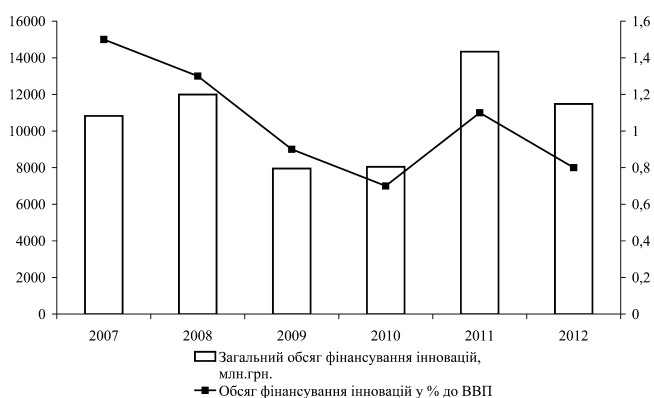

Рис. 1. Динаміка основних показників фінансування інноваційної діяльності

Таблиця 4

Розподіл загального обсягу витрат за напрямами інноваційної діяльності

Показники	млн. грн.			у % до загального обсягу		
	2007	2011	2012	2007	2011	2012
Усього	10821,0	14333,9	11480,6	100,0	100,0	100,0
у т. ч. за напрямами дослідження і розробки	986,5	1079,9	1196,3	9,1	7,5	10,4
внутрішні НДР	793,6	833,3	965,2	7,3	5,8	8,4
зовнішні НДР	192,9	246,6	231,1	1,8	1,7	2,0
придбання інших зовнішніх знань ⁵	328,4	324,7	47,0	3,0	2,3	0,4
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	7441,2	10489,1	8051,8	68,8	73,2	70,1
інші	2064,9	2440,2	2185,5	19,1	17,0	19,1

Таблиця 5

Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами

Показники	2007		2011		2012	
	тис. грн.	у % до загал. обсягу	тис. грн.	у % до загал. обсягу	тис. грн.	у % до загал. обсягу
Усього	10821016,6	100,0	14333891,9	100,0	11480562,8	100,0
у т. ч. за рахунок коштів власних 1399343,9	7969681,5	73,7	7585550,7	52,9	7335852,7	63,9
державного бюджету	144773,6	1,3	149169,4	1,0	224256,1	2,0
місцевих бюджетів	7333,0	0,1	12261,1	0,1	17591,6	0,1
позабюджетних фондів	120,0	-	491,0	0,0	25,4	0,0
вітчизняних інвесторів	26239,4	0,2	45386,2	0,3	154461,5	1,3
іноземних інвесторів	321759,3	3,0	56870,6	0,4	994783,7	8,7
кредитів	2000667,0	18,5	5489485,7	38,3	2407795,2	21,0
інших джерел	350442,8	3,2	994677,2	7,0	345796,6	3,0

Нормативно-правова база, відповідно до якої відбувалося зазначене фінансування, включає Закон України від 04.07.2002 № 40 і постанову Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 № 447. Крім того, до обсягів фінансування інноваційної діяльності враховувалися витрати будь-яких бюджетних або цільових програм у разі визначення цих витрат інноваційними у паспортах відповідних програм, а також витрати спеціального фонду державного бюджету на фінансування НДДКР, які виконувалися бюджетними науковими установами та ВНЗ на замовлення підприємств (організацій) України і, за визначенням Державної служби статистики, вважаються витратами на інноваційну діяльність.

Відомості про фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій за бюджетні кошти у 2012 р. надали шість головних розпорядників, а саме: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Міністерство енергетики та вугільної промисловості, Міністерство екології та природних ресурсів, Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном, Національна академія наук та Національна академія аграрних наук.

За даними зазначених розпорядників, у 2012 р. бюджетного фінансування інноваційної діяльності становило 99,3 % від загального обсягу фінансування інноваційної діяльності. Фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій здійснювалося за рахунок загального та спеціального фондів — відповідно 92759,50 тис. грн. (41,6 %) та 130031,23 тис. грн. (58,4 %). Розподіл фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів наведено у табл. 6 [1].

Таблиця 6

Бюджетне фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів у 2012 р.

Розпорядники бюджетних коштів	Всього, тис. грн.	Частка розпорядника, %	Загальний фонд, тис. грн.	Частка розпорядника, %	Спеціальний фонд, тис. грн.	Частка розпорядника, %
НАН	285,0	0,1	285,0	0,3		
НААН	95309,9	42,8			95309,9	73,3
Агентство держмайна	34000,0	15,3	34000,0	36,7		
МОН-молодьспорт	34625,5	15,5			34625,5	26,6
Мінприроди	95,8	0,04			95,8	0,1
Міненерго-вугілля	58474,5	26,2	58474,5	63,0		
Усього	222790,7	100,0	92759,5	100,0	130031,2	100,0

За рахунок державного бюджету інноваційна діяльність фінансувалася переважно через підприємства середньо-, високо- та низько технологічних секторів. Високотехнологічний сектор отримав лише 3 % загального обсягу бюджетних коштів на інноваційну діяльність. Позитивною тенденцією є зростання більше ніж у 4-и рази частки вітчизняних інвесторів у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності — з 0,3 % у 2011 р. до 1,3 % у 2012 р., однак кошти, як і кошти державного бюджету, вкладалися переважно у низько-технологічний та середньо-технологічний сектори.

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, на сьогодні Україна продовжує розвиватися без суттєвого використання свого інноваційного потенціалу. Інноваційна продукція освоюється в основному шляхом використання науково-технічних надбань попередніх років. Такий тип інноваційного розвитку має досить вузькі межі і не дає можливості підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого періоду. В результаті вище викладеного можна зазначити, що перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з розробкою рекомендацій і обґрунтуванням

напрямів стимулювання інноваційної діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Аналітична довідка «Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2012 рік» [Електронний ресурс] / Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, Український інститут науково-технічної і економічної інформації. — Режим доступу : http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/_08%2007%202013.pdf.

2. Гриньова В. М. Діалектика зв'язку та впливу фінансового механізму на інноваційний розвиток економіки України / В. М. Гриньова, О. М. Колодізєв, О. Г. Зима // Ліберманівські читання — 2011: економічна спадщина та сучасні проблеми: монографія / під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Пономаренка В. С., д-ра екон. наук, проф. Кизима М. О. — Х. : ФОП Павленко О. Г., ВД «ІНЖЕК», 2011. — С. 168–188.

3. Єпіфанова І. Ю. Аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств у сучасних умовах [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12433/1/13_65-70_Vis_722_menegment.pdf4.

4. Інформаційно-аналітичні матеріали Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dknii.gov.ua/2010-09-09-12-22-00/2010-09-09-12-25-43/235-2010-12-07-11-34-29>.

5. Інформація Всесвітнього економічного форуму «The Global Competitiveness Report» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.

6. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К. : НІСД, 2013. — 576 с. — С. 22.

7. Розпорядження КМУ від 17.06.2009 р. №680-Р «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» // Урядовий кур'єр від 27.06.2009 р. №114

8. Собкевич О. В. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України / О. В. Собкевич та інші, за ред. Я. А. Жаліла. — К. : НІСД, 2013. — 71 с.

9. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та інш. — К. : НВ НБУВ, 2009. — 687 с.

10. Тищенко В. Ф. Напрями державної політики стимулювання інноваційної діяльності / В. Ф. Тищенко, В. М. Остапенко // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки : збірник наукових праць. — Чернівці, 2012. — Вип. 2 (23). — С. 222–232.

11. Innovation Union Scoreboard — 2011, European Commission. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf.

12. Global innovation index. The local dynamics for innovation. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2013#pdfopener>.